

Tone Zorn

NACISTIČNO LJUDSKO ŠTETJE LETA 1939 NA KOROŠKEM

Med ljudskimi štetji na območju današnje Avstrije gre posebno mesto nacističnemu štetju leta 1939.¹ Tega štetja ne označuje le čas v katerem je potekalo, ampak tudi vrsta spremljevalnih pojavov. Med slednjimi je gotovo dejstvo, da je prav to štetje ugotovilo večje število slovensko govorečih Korošcev kot obe dotedanji štetji v prvi avstrijski republiki. V primerjavo naj povzamemo, da so našeli leta 1923 na podlagi kriterija, ki ga je označevalo spraševanje po občevalnem jeziku le 39.292 slovensko govorečih Korošcev in da je padlo to število do leta 1934 na vsega 26.706 oseb (tega leta so spraševali po tem, h kateremu kulturnemu krogu se posameznik prišteva). Seveda se moramo vprašati, od kod taki premiki v jezikovni strukturi južnokoroškega prebivalstva, v korist nemškega občevalnega jezika. Pretresi, ki jih je bil pripravil prof. Bogo Grafenauer² so jasno pokazali na neustreznost jezikovnih podatkov obeh omenjenih štetij in na njihovo neuporabnost pri določanju števila slovensko govorečih Korošcev. Ugotovitve prof. Grafenauerja nadrobneje opredeljujejo tudi opozorila predvojnega slovenskega koroškega tiska o vrsti nepravilnosti med obema popisoma na škodo Slovencev. Prav zato je za nas še posebej zanimivo štetje leta 1939 in njegovi jezikovni podatki, saj so našeli nacisti pri tem štetju po kriteriju materinskega (dejansko občevalnega) jezika 44.708 slovensko govorečih Korošcev. Temu štetju se je po kriteriju občevalnega jezika približalo le še štetje leta 1951 (42.092 slovensko govorečih Korošcev v različnih jezikovnih kategorijah), medtem ko so se jezikovni podatki štetja leta 1961 znova pomaknili proti tistim iz leta 1934.

Da podatki štetja leta 1939 vse do danes niso bili nadrobneje prevrednoteni, je vzrok dejstvo, da so bile vse do leta 1965 znane le sumarne številke, povzete po strogo zaupni publikaciji dunajskega statističnega urada »Statistische Übersichten für den Reichsgau Kärnten«, Wien 1941. Šele leta 1965 so podatki tega štetja postali deloma poznani v razpravi dr. Theodorja Veiterja »Die Sprach- und Volkszählung von 1939« v glasilu Federalistične unije evropskih manjšin,

¹ Npr. Narodnostni razvoj na Koroškem od srede 19. stoletja do danes (Koroški zbornik, Ljubljana 1946).

² Ta pregled je gradivo, ki ga je avtor predložil tretjim koroškim kulturnim dnevom v Celovcu konec decembra 1971.

v Europi Ethnici, št. 3/1965 in ponovno v delu istega avtorja »Das Recht der Volksgruppen und Sprachminderheiten in Österreich«, Wien 1970. Kako je prišlo do najdbe internega nacističnega popisnega gradiva štetja iz leta 1939 je pojasnila v začetku leta 1971 polemika dr. Theodorja Veiterja s koroškim kulturnim delavcem dr. Wilhelmom Neumannom v listu Kärntner Tageszeitung, tik pred letošnjim ljudskim štetjem. Ob tej priložnosti je dr. Veiter med drugim pomljlivo omenil, da bi (pač določeni koroški) krogi najraje pozabili na osupljivo dejstvo, da je štetje leta 1939 ugotovilo zdaleka več Korošcev s slovenskim občevalnim jezikom (Sprachslowenen) kot zadnje štetje v prvi avstrijski republiki. Opozoril je dalje, da bi določeni krogi to dejstvo hotela »za vedno zamolčati«. Za stališča koroškega deželnega arhiva kot enega hranilcev popisnega gradiva štetja 1939 pa je vsekakor zanimiva navedba, da je še pred petnajstimi leti dobil dr. Veiter zagotovilo o obstoju tega gradiva v osrednji koroški arhivski ustanovi, medtem ko danes velja zadržilo, da je gradivo izgubljeno in kot tako nedosegljivo. Tako je dr. Veiterja le naključno napotil nekdanji ravnatelj državnega statističnega urada v Berlinu dr. Johann Popitz na hesenški državni arhiv v Marburgu ob Lahni, kamor je dr. Popitz po begu iz Berlina leta 1945 deponiral ustrezno popisno gradivo iz leta 1939 (prim. Kärntner Tageszeitung, 21. aprila 1971, 90).

Analiza štetja, ki jo bomo skušali podati, sloni na tem gradivu. Ob omenjenih jezikovnih podatkih se dostopna dokumentacija štetja leta 1939, loči od predhodnih štetij tudi po tem, da so prav z njim nacisti dokončno utrdili takoimenovano »vindišarsko teorijo«, po kateri se Korošci slovenskega jezika dele na eni strani za narodno zavedne (= nacionalne) Slovence, po drugi strani pa nemštvu vdane »Windische«, ki so po trditvah nekaterih slovenskih nasprotnikov celo etnično in jezikovno popolnoma ločeni od Slovencev. Za presojo povojnih ljudskih štetij pa je značilno, da je bila »vindišarska teorija« pripuščena k vsem trem povojnim štetjem leta 1951, 1961 in 1971. Dr. Veiter je v omenjenem članku aprila letos pravilno presodil, da je imela ohranitev »vindišarske teorije« pri obeh povojnih štetjih isti cilj kot so ga imeli nacisti leta 1939, označuje pa ga namera po razdrobitvi (Versplitterung) slovenske manjšine. — Predvsem pa namene nacistov do slovenske skupnosti dovolj jasno potrjuje takratna nacistična dokumentacija pa tudi javni nastopi. Iz tega kompleksa naj omenimo le, da je tik pred štetjem glasilo koroških nacistov Kärntner Grenzruf prineslo v skupni številki za 13. in 14. maj 1939 navodila o izpolnjevanju jezikovnih rubrik popisnic takratnega ljudskega štetja. Navodila so utemeljevala, zakaj je bila poleg obeh dotedanjih jezikovnih kategorij uvedena še nova, windisch. Utemeljitev posebej pravi, da se na Koroškem posamezniki poslužujejo dveh občevalnih jezikov, nemškega in slovenskega. »Ti vpišejo deutsch in slowenisch«. »V določenih delih Koroške pa — nadaljuje navodilo — domače narečje (windisch) ni nikakor identično s slovensko govorico. Vrhu tega govore domala vsi prebivalci tega območja poleg imeno-

vanega narečja tudi nemščino: Tudi pišejo ... deutsch«. Za vpise v vindišarsko jezikovno kategorijo pa najdemo utemeljevanje, da so upravičeni do vpisa v to kategorijo le tisti Korošci, »ki se izjemoma poslužujejo ... mešanega narečja«. Zanimivo je dejstvo, da navodila izenčujejo materinščino z občevelnim jezikom (materinščina je jezik, ki se ga posameznik poslužuje v vsakdanjem življenju), s tem pa že vnaprej zavračajo morebitne ugovore o spremenjenih kriterijih štetja leta 1939 v primerjavi s predhodnimi, in to v korist slovenske skupnosti. Takratni koroški tisk tudi kaže, da so skušali nacisti ne le z javnimi navodili, ampak tudi s propagando doseči odpoved južnokoroškega prebivalstva slovenski jezikovni pripadnosti v korist vindišarske (npr. v *Kärntner Grenzrufer* 6./7. maja 1939, št. 113/14, *Nationalsozialistische Gaudienst*, april 1939). Več o tem v prispevku podpisane: »Ob ljudskem štetju 1939 na Koroškem« (Koroški koledar 1966). O metodi in poteku popisa priča takratno glasilo slovenske manjšine »Koroški Slovenec«, da so števni komisarji na popisni dan 17. maja 1939 samovoljno vpisovali koroškim Slovincem jezikovni kategoriji deutsch in windisch. 24. maja je list poročal, da so mu bili bralci poslali vrsto pism, iz katerih je bilo videti, da so jim števni komisarji vpisovali neslovensko jezikovno (očitno pa tudi narodnostno) pripadnost. Za presojo dokončnosti podatkov tega štetja kaže dalje dejstvo, da so se pred štetjem in po njem širile govorice, po katerih naj bi nacisti vse tiste, ki so se pri štetju prijavili »k slovenski narodni družini«, prisilno izselili in zamenjali z Nemci iz Jugoslavije, da bodo narodno zavednim Slovincem ukinjene socialne ugodnosti ipd. Pričetek pregona koroških Slovencev leta 1942 iz domače dežele kaže na upravičenost takih glasov, še bolj pa jih potrjuje ohranjena originalna kopija popisnega spiska iz leta 1939 za občino Vovbre (dokument je v arhivu inštituta za narodnostna vprašanja v Ljubljani). Dokument zgornjo ocenjuje vse tiste Slovence, ki so maja 1939 ponovno poudarili svojo narodnost. Poleg narodnostne usmeritve posameznika zajema spisek tudi njihovo gospodarsko stanje, versko usmerjenost, delovanje v slovenskih organizacijah, narodno vzgojo otrok, njihovo zadržanje pri plebiscitu ipd. Zanimive so ocene posameznikov, češ da so kot Slovenci »nepopravljivi«, »zagrizeni« in podobno. Vovberški dokument kaže, da so temu imenskemu spisku priložene ocene pomenile dejanski izbor najvidnejših Slovencev v občini, z gotovostjo pa moramo trditi, da so prav ti spiski igrali eno odločilnih vlog pri znanem zločinu aprila 1942, ko so pričeli nacisti z nasilnim izseljevanjem Slovencev po njihovo »reševati« slovensko vprašanje v deželi.

Popis leta 1939 pa se loči od ostalih popisov še po eni značilnosti. Ta značilnost je bila ob zajemanju jezikovnih podatkov še neposreden popis narodnosti posameznika, analiza teh podatkov pa pokaže še večjo nezanesljivost kot jo lahko ugotavljamo za jezikovne podatke. Kljub temu pa omogočajo prav ti podatki več ugotovitev, ki kažejo na očiten germanizacijski vpliv takratne utrakvistične šole in ostalih dejavnikov na tiste poklicne kategorije južnokoroškega prebivalstva, ki so mogle tudi javno izpovedovati svojo narodno pripadnost.

Ocena podatkov štetja leta 1939

Uvodoma nakazane zadržke do jezikovnih in narodnostnih podatkov štetja leta 1939 omogoča predvsem primerjava zadevnih podatkov tega štetja s tistimi leta 1951. Ne da bi se nadrobneje spuščali v problematiko tega štetja, naj opozorimo na izčrpno analizo, ki jo je pripravil prof. Vladimir Klemenčič (»Avstrijsko ljudsko štetje 1951. leta na Koroškem«, v: Razprave in gradivo Inštituta za narodnostna vprašanja, št. 2, 1960). Na tem mestu naj opozorimo le na tisti del raziskave, ki kaže, da je število 42.095 slovensko govorečih Korošcev v raznih jezikovnih kategorijah (tako v kategorijah slovenisch in windisch ter v njunih izpeljankah z deutsch, skupno 9 jezikovnih kategorij) tega štetja bistveno prenizko in ni zajelo vseh oseb slovenskega jezika. Vzrok temu išče avtor v dejstvu, da so popisovalci velik del popisancev vpisali v jezikovno kategorijo deutsch in na tak način zbrisali njihov obstoj. Posebej pa je zanimiva vzporeditev posameznih popisnih podatkov obeh omenjenih dveh štetij, saj se njuna zbirna jezikovna podatka v marsičem pokrivata. V tem poročilu zajete primerjave obeh štetij l. 1939 in 1951 so povzete po posameznih občinah; vzrok temu pa je dejstvo, da za štetje leta 1939 nimamo na voljo nadrobnejših podatkov po posameznih naseljih. V celoti podatki tega štetja ne kažejo le splošnega absolutnega dviga števila slovenskih Korošcev po letu 1934, ampak utegnejo tudi kazati, kje vse je bil ob štetju leta 1951 poglobljen pritisk Slovincem nasprotnih koroških krogov, upoštevajoč seveda ne le dvanajstletni razmak, ampak tudi ostale premike, nastale v času nacizma in po njem. Primerjava se omejuje na znano območje dvojezičnega šolstva, pač na območje, na katerem so leta 1951 posebej ugotavljali jezikovno strukturo južnokoroškega prebivalstva. Naj navedemo nekaj primerov: Za ziljske Blače kažejo jezikovni podatki štetja leta 1939 na 66 občanov s slovensko materinščino (13,4 % vseh prebivalcev občine), je pa poskočilo to število leta 1951 na 285 ali 54,8 % vseh občanov! Za ocenjevanje popisnih podatkov štetja leta 1951 bo vsekakor zanimiv primer sosednjih Gorič, po katerem naj bi bilo še leta 1939 744 slovensko govorečih Korošcev (50,9 %), 1951. leta pa ni števni komisar vpisal niti enega občana s slovenskim občevalnim jezikom. Za Št. Jakob v Rožu podatki kažejo, da je bilo 1939. leta vpisanih v slovenske jezikovne rubrike vsega 1701 občanov (46,9 %), da pa se je to število dvignilo do leta 1951 na 2607 ali na 62,8 % vseh prebivalcev občine. Podoben primer so na narodnostni meji Kostanje, kjer smo imeli leta 1939 252 (27,8 %) občanov s slovensko materinščino, za leto 1951 dobimo število 450 oseb s slovenskim občevalnim jezikom (40,6 %). Nekaj podobnega kot za Goriče naj bi veljalo tudi za Ledince: med letoma 1939 in 1951 naj bi padlo število oseb s slovenskim občevalnim jezikom od 650 (54,6 %) za 66 (na 38,1 %). Posebno mesto med občinami okraja Beljak-dežela zavzema Loga vas, kjer je padlo število občanov s slovensko materinščino, oziroma s pripadnostjo slovenskemu kulturnemu krogu med letoma 1934 in 1939 od 884 na vsega 767 (50,5 % vseh občanov), se pa leta 1951 »presenet-

ljivo« dvignilo na 938 oseb (48,6 % občanov). Podoben popisni postopek v letih 1934—1951 kaže tudi nekdanja občina Lipa: l. 1934 212 (19,6 %) oseb, s pripadnostjo slovenskemu kulturnemu krogu, l. 1939 115 (11,1 %) občanov s slovensko materinščino in leta 1951 201 občan s slovenskim občevalnim jezikom (15,8 % vseh prebivalcev). Brez poznavanja lokalnih razmer bi gotovo marsikdo z začudenjem ugotavljal razkorak podatkov štetij l. 1939 in 1951 za občino Svetna vas, kjer naj bi bilo pri prvem štetju vsega 47,6 % (403 osebe) s slovensko materinščino, pri drugem pa se je dvignil delež slovenskega prebivalstva (tako relativno kot absolutno) na 69,9 % ali 620 oseb. Gotovo je le to, da ni bila tu po sredi tako imenovana »slovenizacija« kot bi to utegnil pojasnjevati Slovencem nasprotni koroški tisk. Nekaj podobnega moremo ugotoviti tudi za Bilčovs skupaj z nekdanjo občino Zgornja vesca, kjer je zrasel delež občanov s slovenskim jezikom med zajetima letoma od 1927 (78,7 %) na 1906 (85 %). Nasprotno jezikovno gibanje naj bi podatki obeh štetij l. 1939 in 1951 kazali npr. za Grabšajn, kjer so popisovalci vpisali leta 1939 294 (17,1 %) oseb s slovensko materinščino, 1951 pa naj bi zadevni podatki zajeli le še 155 (9,0 %) oseb s slovenskim občevalnim jezikom.

Dve razlagi se postavljata ob tehtanju jezikovnih podatkov štetij l. 1939 in 1951 za občino Dobrla vas. Po eni pa bi pač mogli sklepati na močan odtok slovenskega prebivalstva po drugi svetovni vojni, po drugi strani pa na vplivnost tamkajšnjih, Slovencem nasprotnih krogov na izid jezikovnega štetja. Po podatkih štetja naj bi bilo v tej občini l. 1939 61,1 % občanov s slovensko materinščino, 1951. leta pa le še 47,8 % (med 4222 prebivalci 2020, za štetje l. 1939 so všteti tudi podatki za del občine Rikarja vas, ki je bila v prihodnjih letih vključena v sosednje občine). Za Žitaro vas podatki kažejo na nezanesljivost jezikovnega štetja leta 1939, drugače si pač ne moremo razložiti močan premik jezikovne strukture tamkajšnjih občanov 1951. leta v smeri slovenskega občevalnega jezika. Oglejmo si te podatke nekoliko nadrobneje: leta 1939 je štela občina 1818 občanov, od tega 1324 s slovensko materinščino (občevalnim jezikom), nasprotno pa so 1951. leta, in to ob prirastu 97 oseb našeli 1595 občanov (84,4 %) s slovenskim občevalnim jezikom. Podatki za globasniško občino pa nasprotno kažejo, da so našeli leta 1939 manj občanov s slovensko materinščino kot l. 1934 pri vpisu v slovenski kulturni krog! Takih občanov naj bi bilo l. 1934 1070 (81,5 %), čez pet let dobimo ob določeni depopulaciji prebivalcev vsega 77,9 % občanov s slovensko materinščino, nasprotno pa se ta odstotek 1951. leta dvigne na 88 % (1185 oseb). Podobno »tendenco« kažejo tudi podatki za občino Bistrica pri Pliberku. Medtem ko je bilo leta 1934 prišteto k slovenskemu kulturnemu krogu 71,3 % vseh prebivalcev te občine, je padel njihov jezikovni delež 1939. leta na 69,4 %, ter se po drugi svetovni vojni dvignil za več kot 14 % (na 83,6 %).

Zanimivi so podatki za tinjsko občino. Medtem ko je imel po podatkih štetja leta 1939 431 tamkajšnjih občanov (71,7 %) vpisano slo-

vensko materinščino, najdemo l. 1951 le še 71 občanov s slovenskim občevalnim jezikom. Podobno, vendar za spoznanje ugodnejšo sliko dobimo tudi Vovbre. Splošna depopulacija občine Djekše v zajetem obdobju vsekakor ne more razložiti splošnega upada slovenske jezikovne strukture te občine v letih 1939 do 1951. Za leto 1939 je po podatkih štetja živelo v občini 1077 oseb (72,6 %) s slovensko materinščino, to število pa naj bi do l. 1951 padlo na vsega 649 oseb ali 46,9 % vseh občanov. Takih primerov je še več.

Vindišarska jezikovna in narodnostna kategorija pri štetju leta 1939

Iz priloženega pregleda je vidno, da je že prvo ljudsko štetje pri katerem se je pojavilo vindišarsko vprašanje, uvajalo mešane jezikovne kategorije *slowenisch-windisch*, *deutsch und windisch*, *deutsch und slowenisch*, *deutsch und andere Sprache* in da pomeni razvejanost devetih jezikovnih kategorij pri štetju l. 1951 le nadaljevanje politike započete l. 1939. Vsekakor pa nacistično štetje ob uvedbi nove jezikovne kategorije *windisch* (skupaj z mešanimi jezikovnimi kombinacijami) pomeni le prehodno obdobje v politiki režima do slovenske skupnosti, saj dostopni dokumenti iz poznejšega časa opozarjajo, da so nacisti nameravali pregnati iz dežele ne le zavedne Slovence, ampak med drugim tudi tiste južne Korošce, ki so po njihovi oceni pripadali med tako imenovane »Windische« (več o tem: Tone Zorn, Poizkusi izselitve koroških Slovencev med drugo svetovno vojno, (Kronika, časopis za slovensko krajevno zgodovino, št. 2 in 3, 1966).

Dokumentarno, pa tudi morebitno spominsko gradivo iz tistega časa bi nedvomno nadrobenje pokazalo način in izvedbo popisa l. 1939. Odgovorilo bi tudi na vprašanje, na kakšen način je bilo pri tem štetju vključeno v slovensko narodnostno kategorijo vsega 7.715 oseb, medtem ko vemo, da je prejemala samo slovenska politična organizacija na Koroškem, Politično in gospodarsko društvo za Slovence na Koroškem od plebiscita pa do nastopa avtoritativnega režima vsaj 9.000 glasov, in to odraslih volilcev, ne da bi pri tem upoštevali tistih, ki so oddali svoje glasove političnim strankam večinskega naroda. In če upoštevamo še koroškim Slovincem nasprotno razmere po znanem anšlusu l. 1938, moremo ugotoviti ne le neustreznost narodnostnih podatkov štetja l. 1939 za slovensko manjšino, ampak tudi dejstvo, da podatek 7.715 pri tem štetju zajetih nacionalnih Slovencev zajema le tiste Slovence, ki so imeli kljub vladajočemu režimu in ideologiji dovolj moči se tudi javno priznati k slovenski narodnostni skupnosti.

In iz katerih poklicnih skupin so izhajali? Sumarni podatki štetja kažejo, da je bil to v glavnem kmečki človek (skupaj 5536 oseb), sledila mu je kategorija zaposlenih v industriji in obrti skupaj z družinskimi člani (884 oseb), ter zaposleni v javnih in zasebnih (svobodnih) poklicih (179 oseb), medtem ko je kategorija poslov (*Häusliche Dienst*) s 101 osebo. Med 7.715 osebami s priznano slovensko narodnostjo je bila 2801 gospodarsko samostojna (od tega v agrarnih

dejavnostih skupaj z gozdarstvom 2478), 2330 je bilo pomožnih družinskih članov (2309 v agrarnih dejavnostih in v industriji), 93 je bilo uradnikov, 104 nameščenci, poleg tega pa še 1910 delavcev, od tega 744 zaposlenih v kmetijstvu in gozdarstvu. Med uradniki ne najdemo v preglednici štetja l. 1939 po narodnostni pripadnosti nobenega Slovenca v agrarnih ter v industrijskih in obrtnih dejavnostih, najdemo jih le v poklicni kategoriji »trgovina in promet« (2 osebi z 12 družinskimi člani) ter med javnimi in zasebnimi poklici (63 oseb z 81 družinskimi člani). Za nameščence dobimo naslednjo sliko: v kmetijstvu in gozdarstvu zaposlenih 5 oseb, v industriji in obrti 7 (14 družinskih članov), prometu in trgovini 13 (16 družinskih članov); javnih službah in privatnih poklicih 51 oseb (65 družinskih članov). Zanimiva je tudi slika, ki jo dobimo za delavce. Tako je ob 744 osebah, ki so živele od agrarnih dejavnosti in gozdarstva, 655 odpadlo na poklicno kategorijo »industrija in obrt«, na trgovino in promet 94, na javne in privatne poklice 20 oseb, 97 oseb pa je očitno spadalo med posle in služkinje.

Na gornje podatke se ob štetju l. 1939 navezuje že omenjeno uvažanje »vindišarske« teorije; in to tako na jezikovnem kot na narodnostnem področju. Ne da bi se globlje spuščali v oceno te »teorije«, se na tem mestu dotaknimo predvsem vindišarskega narodnostnega vprašanja, kot se je kazalo pri nacističnem ljudskem štetju. Za vrednotenje trditev povojnega Bunda der Windischen, da nastopa v imenu več tisoč južnokoroških vindišarjev, je vsekakor zanimivo dejstvo, da je bilo 1939. leta vpisanih v vindišarsko narodnostno kategorijo vsega 106 oseb. Po poklicni strukturi izstopa dejstvo, da so bili vindišarji skoraj v celoti zajeti v agrarne dejavnosti. Od njih in gozdarstva je živelo vsega 74 oseb, med katerimi je bilo 16 samostojnih in 11 delavskih družin. Opazno je, da so med pomožnimi družinskimi člani in delavci vpisanimi v vindišarsko narodnostno kategorijo prevladovali neporočene osebe, očitno ekonomsko odvisne od delodajalcev. V poklicni kategoriji »industrija in obrt« najdemo 1 samostojno, 6 delavskih družin — in enako kot v kategoriji »trgovina in obrt« — enega nameščenca, medtem ko so očitno vsi ostali »potencialni« kandidati za vindišarsko narodnost utonili v nemški narodnostni kategoriji. — Ena delavka je bila vpisana v kategorijo »hišne služnosti«. V celoti pa dobimo za vse vpisane vindišarje naslednjo poklicno sliko: od samostojne dejavnosti je živelo 29 oseb, pomožnih družinskih članov je bilo 36, 2 sta bila nameščenca, delavcev pa je bilo med »vindišarji« 26.

Po posameznih političnih okrajih (takrat so se imenovali deželna okrožja) dobimo za »vindišarje« naslednjo sliko:

Deželno okrožje Smolno. V tem okrožju je bil v agrarnih dejavnostih le en »vindišar« in še to med pomožnimi družinskimi člani, medtem ko so bili ostali družinski člani očitno vpisani v nemško ali morda celo slovensko narodnostno kategorijo, dejstvo, ki nedvomno kaže na značaj popisa l. 1939 in na njegov poskus izključne uveljavitve subjektivnega principa tako na jezikovnem kot na narod-

nostnem področju. Temu vpisu se je pridruževal vpis dveh oseb med samostojne zaposlene v razdelek »trgovina in promet« (ena oseba je očitno bila družinski član).

Deželno okrožje Beljak-okolica je z izjemo enega delavca, zaposlenega v industriji (oziroma obrtni) dejavnosti ostali »vindišarski« element (11 oseb) odpadel na agrarne dejavnosti. Med njimi so bili trije samostojni kmetje, 2 osebi pa sta bili zaposleni v agrarnih dejavnostih.

Deželno okrožje Celovec-okolica daje podobno sliko kot beljaško območje. Med 19 »vindišarji« je na celovškem območju 12 oseb živelo od agrarnih dejavnosti (skupaj z gozdarstvom). Po gospodarskem položaju sta dve družini odpadli na samostojne kmetovalce, dalje najdemo še šest pomožnih družinskih članov ter dva delavca. Trije vindišarji so se ukvarjali z industrijskimi ali obrtnimi poklici, pridruževal pa se jim je tudi en uradnik.

Ob teh posamičnih vindišarskih vpisih pa je odpadla skoro polovica na takratno velikovško deželno okrožje. Od skupaj 106 vindišarjev kar 63. Tako kot drugod so iz razumljivih vzrokov prevladovali agrarni poklici z gozdarstvom. Nekaj nadrobnejših podatkov kaže, da je bilo med njimi 10 samostojnih kmetovalcev s skupno 19 družinskimi člani, 10 oseb pa je pripadalo »ostalim članom brez glavnega poklica«. Dalje je bilo med agrarne poklice in gozdarstvo vpisanih še devet delavcev. V poklicno kategorijo industrijskih oziroma obrtnih dejavnostih je bilo vpisanih skupno šest delavcev (od tega štirje v razdelek »ostali člani brez glavnega poklica«). — V celoti je odpadalo med 63 vindišarji na območju velikovskega okrožja 56 na agrarne dejavnosti, dejstvo, ki kljub vsej kritičnosti kaže na gospodarsko nerazvitost tega dela Koroške. Žal za nadrobnejšo analizo očitanih podatkov po premoženjskih razredov dostopni podatki štetja l. 1939 ne nudijo oporišč.

Opozorimo naj tudi, da sta bila na območju ostale Koroške dva »vindišarja« vpisana še na območju deželnega okrožja St. Veit/Glan, od tega je bil eden samostojni kmetovalec in drugi delavec. Dalje dobimo enega »vindišarja« še v Beljaku in štiri v Celovcu. Med slednjimi sta bila dva po poklicni usmeritvi vnešena v poklicno kategorijo »industrija in obrt«. Med njimi je bil eden samostojno zaposlen; drugi je bil delavec, tretji pa enako kot v deželnem okrožju Celovec-okolica nameščen v »trgovini in obrti«; ena »vindišarka« je bila gospodinja.

Način uveljavljanja »vindišarske« teorije leta 1939 omogoča ob nakazanem še primerjava jezikovnih in narodnostnih podatkov popisa. Ne da bi se znova spuščali v razpravljanje o objektivnosti zadevnih podatkov štetja, naj s stališča »vindišarske« teorije predvsem izluščimo dejstvo, da imajo posamezniki z vpisano vindišarsko materinščino (pa tudi z njeno kombinacijo z deutsch) zabeleženo slovensko narodnost (za to vprašanje primerjaj ob deželnem okrožju Šmohor zlasti okrožji Celovec-dežela in Velikovec), najdemo pa tudi obratne podatke, saj je npr. imelo devet oseb iz celovškega okrožja s slovensko

materinščino vnešeno vindišarsko narodnost. Podobni primeri so za-
beleženi tudi drugod, tako v mešani nemško-slovenski jezikovni kate-
goriji. V celoti pa podatki štetja kažejo, da se 1939. leta narodnostne
in jezikovne kategorije v odnosu na Slovence niso prekrivale. Ob
tem dejstvu naj opozorimo na droben podatek, po katerem je bilo več
posameznikov z nemško ali neslovensko materinščino prištetih med
Slovence (tako v Beljaku ter v deželnih okrožjih Beljak in Celovec-
okolica).

Starostne skupine in slovensko vprašanje pri štetju leta 1939

Ob številčnih pregledih narodnostne in jezikovne pripadnosti je
v gradivu štetja leta 1939 dostopen tudi prikaz starostnih skupin pre-
bivalstva, izdelan na podlagi materinščine (oziroma občevalnega jezika
ter narodnostne pripadnosti zadevnega prebivalstva). Prikaz je izde-
lan tako za celotno Koroško kot za posamezna deželna okrožja in za
obe samostojni deželni mesti. Celovec in Beljak, žal pa slovensko et-
nično območje Koroške ni posebej izdvojeno, kar otežkoča oceno teh
podatkov. Zato smo v priloženem pregledu poleg splošne preglednice
za celotno Koroško izdvojili le še prikaz za pretežno slovensko veli-
kovsko deželno okrožje. Nadrobnejše primerjave podatkov dobljenih
za to okrožje s podatki ostalih treh okrožij na območju katerih žive
Slovenci, Šmohor, Beljak in Celovec-okolice onemogoča tudi dejstvo,
da v dostopnih podatkih manjkajo zadevni prikazi za celovsko okrožje,
vsekakor pa se že iz dostopnih podatkov, ne glede na nakazane za-
držke luščijo nekatera dejstva.

Predvsem je tu zanimiv relativni odnos slovensko govorečega
prebivalstva (vračunane so vse slovenske jezikovne kategorije) z osta-
limi deželnimi Koroške po posameznih starostnih skupinah in kaže na
relativno padanje pri štetju vpisanih Korošcev slovenskega jezika po
desetem letu starosti vse tja do tridesetega leta ter ponovno narašča-
nje v poznejših starostnih skupinah v primerjavi z nemškim živ-
ljenjem. Iz priložene preglednice (razmerje slovensko govorečih je po-
dano v odnosu na celotno prebivalstvo in ne le v odnosu na nemško
govoreče, vsekakor pa razlike niso bistvene in ne vplivajo na do-
končno sliko) očitno izstopata pri jezikovni opredelitvi posameznikov
leta 1939 po eni strani vplivnost takratne utrakvistične šole in po
drugi ekonomska odvisnost slovenskih Korošcev pri vstopanju v ak-
tivno življenje. Obe predpostavki vsekakor utemeljuje dejstvo, ki
kaže napadanje deleža slovenskega prebivalstva po 14. letu starosti.
Očitno je, da gre pri tem tudi za generacijo, ki je doživljala vse po-
sledice plebiscita tako na šolskem kot na ostalih področjih javnega
življenja. Gotovo je tudi, da se to dejstvo kaže enako pri vpisih otrok
te generacije v slovenske jezikovne skupine, seveda ob upoštevanju
vseh zadržkov, ki se kažejo do jezikovnih in narodnostnih podatkov
štetja leta 1939 in njihovi uporabnosti.

Še bolj pa ovračajo jezikovne (in z njimi vred narodnostne) po-
datke štetja iz leta 1939 podatki šolske statistike iz leta 1938, objav-

ljene dne 1. decembra tega leta v Verordnungsblattu für den Dienstbereich des Ministeriums für innere und kulturelle Angelegenheiten, Abteilung IV. (Podatki so povzeti po prispevku Rudolfa Vouka, objavljenim v Slovenskem vestniku 30. aprila 1971, št. 17.) Po teh podatkih, ki zajemajo materinščino učencev, koroških šol in očitno dobljenimi na podlagi ankete prizadetih učiteljev, je odpadlo v šolskem letu 1936/37 na koroških šolah na učence s slovensko materinščino naslednje število šolarjev:

na ljudske šole	9.901
glavne šole	339
posebne šole	13
skupaj na obvezne šole	10.253 šolarjev

Za šolsko leto 1937/38 pa daje statistika naslednjo podobo:

na ljudskih šolah	9.933
glavne šole	335
posebne šole	24
skupaj	10.292 šolarjev

Tudi če ne upoštevamo dejstva, da je dobljeno število učencev s slovensko materinščino posledica osebnih ocen prizadetih učiteljev in da je gotovo zaradi nemškonacionalne usmeritve takratnega učiteljstva (na to kaže vrsta dostopnih dokumentov!) morala pri gornjih ocenah prihajati do izraza tudi osebna težnja po zmanjševanju števila otrok s slovensko materinščino, primerjava teh podatkov s tistimi štetja leta 1939 pokaže na večjo objektivnost šolskih podatkov. Za preizkus vzemimo v primerjavo podatke o materinščini otrok v šolskem letu 1937/38 kot najbližje ljudskemu štetju ter jih z ustrežno jezikovno starostno skupino. V oceni bomo upoštevali starostno skupino med 6. in 14. letom starosti. Tudi če predpostavljamo, da so obiskovali obvezno šolo vsi otroci med šestim in štirinajstim letom starosti, primerjava šolskih podatkov s tistimi ljudskega štetja pokaže, da je v enem samem letu izginilo 3.524 ali 34,2% otrok s slovensko materinščino. Pa tudi če prištejemo k šoloobveznim otrokom starostno skupino med 14. in 16. letom, nam 1939. leta še vedno zmanjka 1872 otrok s slovensko materinščino (18,3%). Z upravičenostjo moremo torej sklepati, da bi prišli ob ustreznih primerljivih podatkih, ne da bi pri tem upoštevali že podane jezikovne analize štetja leta 1939, do podobnih ugotovitev tudi za ostale starostne skupine. Sicer pa že prenos količnika dobljenega iz primerjave podatkov šolske statistike z ustreznimi starostnimi skupinami leta 1939 (34,2%) pokaže na 68.802 Korošcev slovenskega jezika (materinščine) in to kot spodnjo nizko mejo pri ugotavljanju takratne jezikovne strukture južnokoroškega prebivalstva.

Priloga I

Štetje leta 1939: primerjava jezikovnih in narodnostnih podatkov

Okrožje	Materinščina	Nemških* državljanov	Narodnost			
			nemška	slo- venska	windisch	ostali
Celovec — mesto	deutsch	50.296	50.291	5		
	slowenisch	628	514	113		1
	deutsch u. slowenisch	1.143	1.123	16	4	
	windisch	51	50	1		
	deutsch u. windisch	74	74			
	eine andere deutsch u.	52	43			9
	andere	35	34			1
Beljak — mesto	deutsch	23.455	23.451	1		3
	slowenisch	187	167	20		
	deutsch u. slowenisch	251	241	9		1
	windisch	6	6			
	deutsch u. windisch	19	19			
	eine andere deutsch u.	8	7	1		
	andere	9	9			
Šmohor	deutsch	16.700	16.700			
	slowenisch	154	82	34	1	
	deutsch u. slowenisch	274	274			
	windisch	170	167	1	2	
	deutsch u. windisch	1.167	1.167			
	eine andere deutsch u.					
	andere					
Beljak — dežela	deutsch	46.067	46.060	5		2
	slowenisch	2.829	1.301	1.326	2	
	deutsch u. slowenisch	1.250	1.215	35		
	windisch	1.159	1.139	20		
	deutsch u. windisch	3.202	3.185	7	10	
	eine andere deutsch u.	40	24	2		34
	andere	4	4			

* Brez Židov.

Okrožje	Materinščina	Nemških* državljanov	Narodnost			
			nemška	slo- venska	windisch	ostali
Celovec — dežela	deutsch	48.063	48.055	4	1	3
	slowenisch	3.692	1.560	1.123	9	
	deutsch u.					
	slowenisch	2.141	2.088	52	1	
	windisch	1.974	1.902	64	8	
	deutsch u.					
	windisch	3.089	3.080	9		
Velikovec	eine andere	37	33	1		3
	deutsch u.					
	andere	12	12			
	deutsch	16.360	16.337	23	1	
	slowenisch	6.421	3.078	3.030	3	
	deutsch u.					
	slowenisch	2.327	2.261	65		
St. Veit/ Glan	windisch	4.934	4.751	158	25	1
	deutsch u.					
	windisch	5.591	5.541	14	36	
	eine andere	14	10	1		3
	deutsch u.					
	andere		2	2		
	andere					

* Brez Židov.

Priloga II

Štetje leta 1939: Podatki o narodnostni pripadnosti na območju dvojezičnega šolstva

Občina	Nemški* državljeni	Narodnost				S slovenskim občevalnim j. materinščino
		nemška	slovenska	windisch	ostali	
Koroška (skupaj)	299.537	291.652	7.715	106	64	
Celovec (mesto)	52.279	52.129	135	4	11	
Beljak (mesto)	23.935	23.900	31	1	3	
Šmohor (cel. okraj)	18.465	18.390	72	3		
Celovec-dežela	59.008	56.730	2.253	19	6	
St. Veit/G.	55.630	55.595	29	2	4	

Občina	Nemški državljani	Narodnost				S slovenskim občevalnim j. materinščino
		nemška	slovenska	windisch	ostali	
Beljak-dežela	54.571	52.928	1.595	12	56	
Velikovec	35.649	31.980	3.600	65	4	
P. o. Šmohor						
Brdo	1.313	1.248	65			846
Blače	491	491				66
Goriče	496	494	2			72
Št. Štefan	1.463	1.456	4	3		744
P. o. Beljak-dežela						
Bekštanj	4.249	3.863	386			173
Bistrica/Zilji	620	588	32			215
Marija/Zilji	1.743	1.696	47			327
Smerče	1.971	1.965	6			179
Straja ves	936	867	69			281
Podklošter	4.607	4.562	45			750
Vernberk	2.229	2.186	42		1	341
Št. Jakob v R.	3.624	3.064	560			1.701
Kostanje	905	854	41	10		252
Ledince	1.191	1.083	106	2		650
Lipa	1.037	1.012	25			115
Loga ves	1.519	1.323	196			767
Rožek	581	550	31			232
Vrba	1.563	1.561	2			107
P. o. Celovec-d.						
Bistrica v R.	1.523	1.471	52			650
Borovlje	4.634	4.400	232	1	1	1.292
Medborovnica	859	812	44	3		299
Slovenji Plajb.	642	498	139	5		549
Sele	1.046	524	522			990
Svetna ves	846	779	67			403
Šmarjeta v R.	1.033	943	90			784
Bilčovs skupaj						
z Zg. vesco	819	604	215			1.007
Grabštanj	1.719	1.701	13	5		294
Hodiše	1.153	1.014	139			666
Kotimara ves	1.482	1.382	100			642
Dholca	1.515	1.501	12	2		225
Medgorje	916	900	16			822
Otok	802	759	42	1		226
Pokrčje	1.359	1.344	15			364
Radiše	585	452	133			404
Škofiče	1.383	1.248	135			391
Št. Tomaž	1.229	1.199	30			128
Trdnja ves	675	674	1			70
Vetrinj	2.023	2.022		1		74
Žihpolje	887	855	32			157
Zrelec	1.499	1.474	25			198
P. o. Velikovec						
Dobrla ves	3.172	2.989	182		1	1.995
Galicija	1.021	969	52			650
Globasnica	1.263	1.036	223	4		984
Škocijan	1.376	1.176	200			1.402
Žitara ves	1.459	1.308	147	3	1	1.324

Občina	Nemški državljeni	Narodnost				S slovenskim občevalnim j. materinščino
		nemška	slovenska	windisch	ostali	
Bela	2.247	1.716	530	1		1.651
Zelezna Kapla	1.172	1.141	29	2		399
Bistrica/Pl.	1.818	1.480	336	2		1.261
Blato	1.343	768	570	5		1.130
Libuče	1.104	791	213			769
Pliberk	900	842	58			252
Suha						910
Djekše	1.483	1.344	139			1.077
Grebini	3.020	2.859	138	33		1.491
Ruda	1.403	1.346	54	3		697
Rikarja ves	1.672	1.439	233			
St. Peter/Vaš.	1.228	1.125	103			831
Tinje	601	582	19			431
Važenberk	2.654	2.596	58			894
Vovbre	1.624	1.540	84			716
Velikovec	2.713	2.626	73	12	2	497

Opomba: takratna občina Rikarja ves je številčno vnešena v sedanje občine Dobrla ves, Globasnica in Žitara ves.

Priloga III

Štetje leta 1939: starostne skupine prebivalstva po materinščini

A. Koroška

Starostna skupina	Nemški držav.*	Materinščina (občevalni jezik)						slov. govoreči skupaj	slov. gov. %
		deutsch	slowe- nisch	deutsch u. slow.	wind.	deutsch u. wind.	ostali		
pod 6 let	29.999	25.724	1.344	562	939	1.422	8	4.267	14,2
6—10	22.446	19.223	989	468	665	1.146	6	3.268	14,5
10—14	24.176	20.685	1.082	510	672	1.218	9	3.482	14,4
14—16	12.477	10.804	560	246	332	532	3	1.670	13,3
10—16	36.653	31.489	1.642	556	1.004	1.750	12	5.152	14,0
16—18	12.066	10.440	567	253	282	520	4	1.622	13,4
18—20	9.984	8.763	422	175	215	407	3	1.218	12,1
16—20	22.050	19.203	989	427	597	927	7	2.940	13,3
20—21	2.982	2.581	135	50	69	146	1	400	13,6
21—25	11.799	10.371	496	260	257	406	9	1.419	12,0
20—25	14.781	12.952	631	310	326	552	10	1.819	12,3
25—30	25.427	22.310	1.024	586	563	929	15	3.102	12,1
30—35	24.784	21.415	1.049	696	593	1.017	14	3.350	13,5
35—40	23.297	20.106	937	667	564	1.007	16	3.175	13,6
40—46	19.515	16.804	838	583	591	764	31	2.776	14,2
46—50	16.507	14.066	786	514	424	682	35	2.406	14,5
50—55	15.865	13.409	845	492	419	673	27	2.429	15,3
55—60	13.991	11.701	783	454	456	456	11	2.279	16,2
60—65	12.182	10.088	708	382	428	555	21	2.073	16,9
65 dalje	21.990	17.621	1.523	716	932	1.163	35	4.334	19,6
Skupaj	299.537	256.111	14.088	7.613	8.305	13.175	247	44.708	14,8

* Brez Židov.

B. Deželno okrožje Velikovec

Starostna skupina	Nemški držav.*	Materinšč. občev. jezik				deutsch u. wind.	ostali	slov. govoreči skupaj	slov. gov. %
		deutsch	slowe-nisch	deutsch u. slow.	wind.				
pod 6 let	4.251	2.024	704	254	593	676		2.227	52,5
6—10	3.217	1.524	442	199	409	573		1.623	50,4
10—14	3.299	1.603	533	198	419	546		1.696	51,1
14—16	1.548	734	282	91	193	248		814	52,6
16—18	4.847	2.337	815	289	612	794		2.510	51,2
18—20	1.384	619	260	89	181	235		675	55,5
18—20	1.066	519	383	52	134	172		741	69,5
16—20	2.450	1.138	643	141	315	407		1.506	61,4
20—21	351	165	66	12	42	66		186	56,1
21—25	1.312	656	241	81	158	175	1	655	49,9
20—25	1.663	821	307	93	200	241		841	50,6
25—30	2.670	1.581	432	161	327	367	1	1.287	47,4
30—35	2.687	1.238	456	283	346	399		1.484	40,3
35—40	2.647	1.243	531	111	351	410	1	1.403	50,0
40—46	2.164	1.036	350	156	298	321	3	1.125	41,1
46—50	1.838	806	352	133	268	278	1	1.031	56,1
50—55	1.768	745	389	121	217	295	1	1.022	57,8
55—60	1.542	612	337	109	267	216	1	929	60,3
60—65	1.286	479	287	93	232	194	1	806	62,6
nad 65 let	2.619	951	600	164	499	420	5	1.683	64,2
Skupaj	35.649	16.360	6.341	2.327	4.934	5.591	16	19.261	54,2

Zusammenfassung

DIE NATIONALSOZIALISTISCHE VOLKSZÄHLUNG IM JAHRE 1939
IN KÄRNTEN

Verfasser analysiert die sprachlichen Daten der nationalsozialistischen Volkszählung in Kärnten im Jahre 1939. Obwohl diese Volkszählung mehr Kärnten Slovenen als die Zählung der ersten Republik ausweist, zeigt die Analyse, dass diese Daten nicht das objektive sprachliche Bild darstellen. Eine andere Besonderheit dieser Volkszählung ist die, dass die Nationalsozialisten bei der Zählung für Slovenen die diskriminierende Kategorie »windisch« einführten. -Der Abhandlung sind Tabellen des Volkszählungsmaterials beigelegt.